

Igls pastgeaders van a pastgear segl flum cun pirogas, bartgetas fatgas d'egn best d'egna plânta.

La lavur e fatga, igl andrez solar funcziunescha puspe: Christian Hassler, igl mecanist indigen, a Jean-Philippe Denruyter, igl raspunsabel digl WWF par dumondas d'energeia solara.

Experienztgas africanas (1. part)

Christian Hassler da Donat e returno da sieus voluntariat an la Republica zentralafricana

DA BARTOLOME TSCHARNER / ANR

■ Igl pionier da l'energeia solara da Donat, Christian Hassler, â passanto duas eandas amiez la selva africana noua c'el â reparo instalaziùns solaras an egn tgomp digl WWF. El â raquinto a LQ da las sias experienztgas da que angaschamaint da lavur. *Christian Hassler* veva fatg igl parpiest da mintg'on meter a disposiziùn la sia savida segl tgomp da l'energeia solara an favur d'en project da svilup cur c'el vomì an pensiùn. Igl on passo â'l monto egn tal andrez an egn spital d'unfants a Haiti. Igl marz da quest on â'l fatg talas lavurs voluntarias a Bayanga, amiez la selva an la Republica zentralafricana (RCA). «La mia leztga e stada d'ir agls tgomps c'igl WWF magna là a gidar meter an funcziùn igls andrezs solars a da montar bareias novas par arcunar igl curaint solar», raquenta Hassler da sieus vieadi aventurus. «Mo la finala â'gl samusso c'igl e sto da far anc egn massa otras lavurs. Tutegna nus e'gl gartagieu da far tut quegl ca nus vevan previeu.» Sch'el raschùna da nus, manegia'l el ad igl *Jean-Philippe Denruyter*, igl colavuratur beltg digl WWF c'e respunsabel par l'energeia solara. Igl WWF â numnadameing la fegnamira d'andrezar energeia solara an tut igls seas biros segl antier mund. Denruyter realisescha que program. Par easser preparo da far quegl â'l igl inschignier beltg fatg practicas tier la firma Hassler a Zirân igls davos tres ons. «Igl on passo ve jou piert ad el, sch'el drovi egn'eada sustegn, vigni jou bugent a gidar», raquen-

ta Hassler co el segi vagnieu tier que angaschamaint da voluntaris. Uon e'gl peia sto aschei'anavànt: Igl agid da Hassler e sto dumando an la selva africana. «Ad ascheia ve jou fatg igl vieadi a vieu tgossas ca vess schiglioc mena vieu», resda Hassler suainter igl sieus return. «Mo da rivar a Bayanga e betg aschi sempel», declara'l. «Igl ampren sgol'ign a Bangui, la tgapitala da la RCA. Tutiglepe sgol'ign alura davent da là var egn'ura cun egn aviùn pintg dad otg posts par rivar a Bayanga, noua c'ì an semplameing taglieu egn largia agl gòld a fatg egn pista naturala ca para pletost egn plaza da burape. Igl dat dantant ear egn veia tras la selva, mo davent da Bangui fuss quegl egn vieadi da dus gis, parquegl ca la veia e aschi masiravla. Parquegl en igls transports ear aschi tgears là.» L'Africa zentrala e curvatada digl tutafatg cun selva. «Gòld aschi lientsch ca ti vezas. Igl e egn pajis cun practicameing nign'infrastructura. Parquegl e'gl ear betga vagnieu sdarno la lena. Quegl e igl avantatg. Mo quegl ca vean uss a ruinar blear, en quels ca van a tgavar diamants.» Ascheia e peia gea igl veadi par rivar a Bayanga sto egn'aventura, tant sco la lavur a la veta an la selva africana.

Igls frodaders en organisos bagn

Bayanga e egn vischnànca agl parc nazional da Dzanga-Sangha. An quel magna igl WWF egn zenter prinzipal a tres tgomps ple pintgs par schurmagear las coloneias d'elefants a da gorilas ca vivan là. «Quels animals en adigna an prieviel da vagnir sagitos», gi Hassler. «Igls frodaders

metan traplas a sagetan igls elefants parveia digls daints d'ivur. Sch'egn indigen vean da vender egn daint d'egn elefant, alura gudogna'l an egn gi daple c'el gudogna an l'antiera veta. Parquegl e'l igl squetsch aschi grànd da far praja d'elefants. La populaziùn digls elefants e tschassada igls davos ons, parquegl c'igls frodaders en oziggi organisos an bandas c'en armadas cun las armas ple modernas. Sch'igls survaglieaders digl WWF, numnos «rangers», van sen lur turs, eni vastgieus ad armos ear els sco igl militer ad ân igls instrumaints da navigaziùn ple modernos. A Bayanga ad an las staziùns externas e'gl var 70–80 survaglieaders c'ân da schurmagear egn parc nazional da bundànt 7000 km², quegl ca corespunda ple u mains a la gràndezta digl Grieschùn. Egn grànda part da l'antiera organisaziùn digl WWF e staziunada a là. Evidaint c'igl dat mintgatant conflicts cugls indigenes ca van semplameing a tgatscha da tut las salvaschegnas par vagnir tier lur «bush food», la tgarn da la selva, c'e egn'impurtanta part da lur nutriment. «Egn'agricultura cun plantaziùns dat igl strusch là, parquegl c'igls elefants ruinassan ellas an poca peaza. Igl blear vani a rimnar fretga an la selva. Bananas en naturalmeing egn impurtant nutriment. Da las palmas remnani igl suc. Quel lachani fermentar par far lur vegn da palmas landeror. Quegl e lur bavrànda alcolica. Parquegl portani adigna egn tgànta da plastic cun els, cur c'ì van par la selva anturn. Igl vegn da palmas e anzatge digl ple impurtant par els. Bayanga sche sper igl flum Sangha. Igls indigenes

en adigna sen que flum u par pastgear near par transportar roba. A pastgear vani cun pirogas. Quegl e bartgetas fatgas d'egn best tgavortg. Cugls peschs magliani magnoc. Par part tignani ampo tgoras par ver tgarn. Da magliar mi parev'igl, c'ì vegian avunda», raquenta Hassler.

Muntaneras da tschient elefants

Sper reparar igls andrezs solars agl zenter digl WWF ad agls tgomps or an la foresta â Hassler ear gieu la caschùn d'ir ad observar animals da la selva africana, surtut elefants a gorilas. «D'observar quels animals e anzatge grandius, qua sas prest betga ple calar da vurdar», s'entusiasmescha'l. «Igls elefants en d'observar bagn sen egn grànd anclar amiez la selva. Là â'gl funtanas ad egn taratsch ca cuntegna minerals, c'igls elefants drovan. Igls indigenes numnan quella palé «salina». Par observar igls elefants âni biagieu egn platafurma, par betga c'ign sameti an prieviel. Digls elefants e'gl numnadameing da dar adatg. Mo sch'ign â furtuna, vean ign da vaser là antoca 100 tocs a la gead. Daspers paschaintan bovs salvadis a bongos, quegl e egn sort antilopas. Ad an la selva dat igl mangustas, pintgs animals da rapegna, a porcs salvadis.» Egn'otra spezialitad d'animals zund interessants an la selva zentralafricana en las gorilas da la planira. «Quellas statan uras a la lunga patgificameing a tgitan l'egna se par l'otra, near segl gòld. Jou ve observo surtut femnas ca tgiran lur unfants, me a pocs meters distànza. Ellas fan betga grànd cass da la gliued. Igls umens en pletost reservas a davostier. Mo là mus-

sani, tgi c'ì segian. Mintgatant petgani cugls pugns sen lur pèz. Que fa egn tarmenta canera. Igl tùna, sco sch'anzatgi dess segl schumber. Quegl fani par far impressiùn. Igl e detgs schanis. Sch'egn da quels atatgess, fuss ign an curt tains liquido.» Ad observar gorilas e Hassler ieu cun Pigmés, quegl e egn agen pievel d'indigenes. Cun egn gràndezta media dad 1,50 m eni ple pintgs c'igls vaschegns africanes. Igls Pigmés en saspezialisos da viver an la selva. «Or agl gòld navan nus adgina cugls Pigmés. Quels ancanuschan naturalmeing mintga animal, mintga ramur a mintga senda. Sainz'els vessan mena ple cato anavos orda quella mar verda. Las plântas d'antoca 50 m òltezta curveartan tut. Ign satgata sco sut egn gigantich tetg. Igls indigenes portan adigna lur margeta cun els. I ân adigna da bater senda par ansuma rivar tras la giungla.» Egn oter problem sara ear stada la comunizaziùn. «Naturalmeing ca mintga pievel â igl sieus agen lungatg. Mo an general sani franzos. Cun quels ca nus vevan da far, quels savevan franzos, miglier ca jou.»

Igls Africanes avdàn an tgeas biageadas sen petgas a pilasters par saschurmagear d'animals salvadis c'en activs gi a notg. Igls Pigmés vivan an la selva, an baitas fetg semplas. «An la selva e'gl adigna egn'imensa canera. Igl e massas utscheals, schiemgias ad oters animals ca sgrengnan, oravànttut da notg. Vaser vez'ign igls animals pèr sch'ign stat gitg a lietg. An mintga cass, jou ve betga clos il l'amprema notg. Igl pareva sco scha la salvaschegna fuss an tgombra near segl tetg.»

Tschients d'elefants paschaintan, bevan aua a fan bogn segl anclars agl parc nazional da Dzanga-Sangha.

FOTOS CHR. HASSLER

Las gorilas da la planira en egn spezialitad trànter igls animals da la Republica zentralafricana. Qua egn femna ca tgira igl sieus unfant.